

MÁTYÁS KIRÁLY ÉLETÉRŐL VALÓ ELMÉLKEDÉSEK

NOHA A MI MAGYAR NÉPÜNK mindenkoron inkább vitézségnek cselekedeteiben gyönyörködött, hogysesem a maga dicsőségének leírásában fáradozott volna: mindazonáltal sok vitéz királynak tündöklő neve köztünk is indított jó írókat, akik elégségesek voltak a magyar jó nevet örök feledékenységből dicsőségre és világra kihozni. Ha azért most ékesen író historicusink nincsenek, nem tulajdoníthatjuk nemzetünk íráshoz való restségének annyira, mint annak, hogy megholtak Mátyás királyok, s újak nincsenek, kik indítanának új elméket, és nevezetes okokat adnának az ékesen való írásra. Holott annak a dicsőséges királynak halála után ha lettek volna mások is olyanok, mi sem síratnánk annyi veszedelmünket. De nem mindenik seculumban születik Fenix, és sok száz esztendeig kell fáradozni a természetnek, meddig formálhat oly embert, aki világ s országok megbotránkozásának gyógyítója legyen s maga nemzetének megvilágosítója. Ilyen vala a jó Mátyás király, aki mellé avagy igen kevés, avagy senki keresztyén királyok közül, kik utána voltak, ne álljon hasonlóságért, mert bizony megocsusodik érdeme Mátyás mellett, s elvesz tündöklősége, mint a csillagok nap támadásán...

Én az ő királyi erkölceiben gyönyörködve, ezen a két héten magam multságáért jegyzésben venni akarom az elmélkedésre való dolgait... Az én pennám meg fog akadozni Mátyás király nemzetsége számlálásában s eleget versengettek már a historicusok abban. Bonfinius rómaiaktul s régi tündöklő Corvinusoktól hozza ki a genealogiát, el is hittem, hogy úgy vagy; a magyar írók pedig nem egyeznek vele ebben, hanem hogy Zsigmond királytul és egy bujér (bojár) asszonytól való volna, nem törvényes házasságbul, hanem szerelem gerjedéséből. Ha így volna is, nem volna mind ebben mit szégyenleni... Amaz erős vitézségi Hercules, aki ez világot betöltötte szép neve zengésével, ki fia volt? Jupiteré, Alcmenából. Sok száz másnak, vitéz nevű főembereknek eredetét nem tudjuk, fabulákkal támogatván tudatlan-

Mátyás király emlékének kívánunk hódolni születésének ötszázadik évfordulóján, mikor kiadjuk Zrinyi Miklósnak, az 1650-es évek közepén Mátyás királyról írt jellemrajzát Szövegét Zrinyi Miklósnak a Magyar Szemle Társaság kiadásában megjelent *Összes Prózaí Munkái*-ből vettük, melyet Markó Árpád rendezett sajtó alá. Terjedelme több mint két ív; jelen közlés a szükségessé vált kihagyások ellenére is hűen őrzi Zrinyi eredeti gondolatmenetét.

ságunkat. Igy ha Hunyadi János is régi seculumokban lett volna, ennek is Jupitert atyjául adták volna, vélvén a régiek, hogy csaknem lehetetlen embertől fajozni annak, kinek jó cselekedetei nagyobbak más embereknek rendinél. Hunyadi Jánosnak fia Hunyadi Mátyás volt, s nem elég-e az? Mutasson ilyen apát s ilyen fiat nekem egy historicus, aki ezer esztendőre fonja is némely királynak genealógiáját... Azért Hunyadi János Mátyásnak tartott világosságot; annál a szép carbunculusnál látták meg Mátyást a magyarok, kit talán meg nem találtak volna olyan könnyen, ha az a világosság nem lett volna. Az atya érdemeért lén király, akit még királyságra valónak nem ismertek volna...

MIHÁNT AZ ORSZÁGNAK BOTJÁT kezében vette Mátyás, és nem is szoríthatta jól össze a markát, mindjárt oly három ellensége és hada támadta, az ki mindenik elnyelni gondolta országostul. Két világbíró császár, német és török, harmadik a Giskra, cseh, maga országában, kit nehéz volt kiveszteni, mint a nyüvet a rothadt sebből. Nosza most, vitéz király, lássuk, vagy-e olyan mint Hercules, Jupiter fia, aki bölcsőben még két sárkánt ölt meg egyszermind, mindenik kezével egyet. De a te állapotod annál is nehezebb volt, mert mindenik kezedre egy ellenség jutott: az harmadikat mire számlálad? az áruló szolgálodat. Tedd hozzá országodnak szegénységét, tárházadnak ürességét és a közönséges tébolyodást az országban ilyen nagy ellenségnek félelmetől: mit fogsz csinálni, hová fogsz kapni? Nagy Simon nagy harccal győzzetetik meg, szabadon fut a te vitéz sereged a német előtt, Vas vármegeye füstöt vetett, füstölög: távolról is megláthatod.

De mit érne az arany, ha a tűzben füstté lenne, mire való volna a kormányos, ha csak jó időben tudna hajókázni? Ezeket a confusiókat, a háboruságokat a Fatum mind Mátyás szerencséjére hozta és fundálta, nehogy könnyűszerrel jusson dicsőséghez s halhatatlansághoz. Azért összeveszedi a király minden elméjét, minden erejét, amnestiát s tiszteket ígér az árulóinak s magához hódítja. Ráküldi ugyan ismét Nagy Simont és gróf Szentgyörgyi Zsigmondot, aki az előbbeni harcban ellensége volt, a római császárra, kit meg is vert... s kirázza a császárnak a kevély német gondolatokat a fejből; félni kezd, aki azelőtt ijesztett, fél a maga prédájátul, kit házában tartott, úgymint az koronát; örömet ellené nála nélkül, ha tiszteséggel lehetne, gondolja, hogy amiatt lesz neki romlása, ha sokáig lesz nála. De a király magnanimitása (nagylelkűsége) megmenti ettől a félelemtől; a császárnak kalácsot vet a torkába, mint Aeneas a Cerberusnak, hetvenezer aranyat vet néki, kivel fősvény szemét befedte.

Másfelől Rozgonyi Sebestyén a cseheket sok likjából kiüzi, de király nélkül Giskrát nem veheti ki; rámegyen a király minden birodalmából, hadából s erejéből, de aki nagyobb, az ő szelédíthetetlen elméjét megszelédíti, s tolvajoknak kapitányából magának hűvet csinál és állhatatos vitéz embert. Más király addig várta volna, hogy kezébe kaphassa, hogy harcolhatott volna széllel városokrul városokra triumphusban; de a mi királyunk ilyen

hiuságos gondolatokat nem gondolt: az, ki az közönséges jónak szolgálatjára volt, inkább kívánta, hogysem a maga magános dícséretét...

Harmadik felől megüté az országot a török. Hali bég, az ki akkor híres hadviselő basa vala, két úttal megpróbálta a király szerencsáját, egyszer Száva s Duna között, másszor Erdélyben. De drágán megvette volna oda nem mentét, mert mind hada s mind maga gyalázatosan jára, az prédát, maga vitézeinek felét, és az egész tisztességét oda hagyá, s ez lön is méltó oka írnia a maga császáranak, hogy a magyar királynak csak az esztendői ifjak, de vitézsége, de bölcsessége, de szerencséje érettek és vastagok, és hogy se ne szégyenelje kijövetelét, se el ne mulassa a maga személye szerint, ha akarja, hogy a muszalmán birodalom ez a gyermek miatt hátra ne maradjon. Az király cselekedettel megbizonyítá Hali bég levelét, mert rámene Jajcára, akinek erőssége minden másnak lehetetlenséget csinált volna a megvételeben, csak Mátyásnak nem; azért magyar módra hozzányulván, könnyen megvevé török császárnak örök gyalázatjára és bosszúságára. Kinek megtorlására és visszavételére eljőve ugyan Mahomet császár nagy készüllettel, megszállá Jajcát, erősen ostromlá. De nem aluvá el a király annak oltalmát, mint azelőtt a császár, rá indítá hadát, Szapolyai Imrét (kit akkor Imre deáknak hívnak vala), ereszté előttök. Verd meg, ha mered, császár, ezt a diákot, nézd szemben a király hadát, ha olyan rettenetes vagy, az mint kívánsz láttatni. De nem kívánja Mahomet aztat, azt tudá, valahol magyar sereget halla, hogy mindenütt ott van a király, kit szemben nézni nem jónak tartott. Elkéle Jajca alól mint a füst, ott hagyá sátorait, álgúit, ott sok gazdagságát. Kicsoda ijesztette el? Az Isten, aki Mátyás király nevének oly rettenetességet engedé, hogy meg nem meri vala várni senki mezőben, úgy annyira, hogy még a kis leánzók is közénekkel éneklik vala akkor Mahomet császárral:

*Mikor magyar király zászlóját látá,
Jó lovának száját futni bocsátá.*

Erdély és Moldova felütik magokat, a király szerencséjének ellen mernek rugni. Erdély adónak nagyságát veszi okul, de rosszul. Szükséges királynak az adó, főképpen az olyan királynak mint Mátyás volt... Nincs a népnek nyugalma hadsereg nélkül, nincs hadsereg zsold nélkül és zsold adók nélkül. Ez a király sem bolond épületekre, sem eszelyös költséges vendégségekre, sem bolondok gazdagítására nem költötte az ország jövedelmét, hanem hazája megmaradására, dícsősítésére és öregbülésére. Kicsoda nem kívánná maga értékével segíteni az ilyen királt?...

Ezekben ismét a király serénységét observálhatjuk; nem hagyott a pártolásnak üdőt, hogy nagyobbra terjedjen: mindjárt rá ment az eredetében. Második observatio, hogy ennek a királynak nemcsak egy mestersége volt a dolognak véghezvitelében. Moldova

fegyver nélkül nem szelédülhelett meg, fegyverrel büntette. Erdély megesmeré vétkét: megkegyelmeze néki, egynehányat számkivetésben hajta, de ezek közül is egynehány a király könnyűségében bízván, a terminusnapra ki nem mene. Az király hóhér kezében adatá őket, ahol tanult a többi, hogy nem kell király kegyelmességével és törvényével jádzeni. Isten előtt sem lehetett nagyobb bűn, mint vakmerő bizakodás az Isten irgalmában. Harmadik observatio a király serénsége az moldvaiak ellen való harcban s más király elfutott volna a helyből, ő megvárta vitéz módra, meg is verte, a király is sebbe esék, de avval jár az: virtus vulnere viret (a vitézség sebekkel ékeskedik).

Cseh királyra s országra támad a had ennekutánna; ösztönozték erre a királyt a római pápa s római császár: religio volt praetextus alatt (hitvédelem volt a háború jogcime). Nem tudom miképpen kell dicsérnünk azt az expediciót: igazságrul nem, annál inkább nem szükségéről. Az mostani világ, (hogy ne nevezek egy fejedelmet is), mikor színt akar adni a maga hadakozásának, religiót obtendál (a hit védelmét adja ürügyül); de hun vagon az az egész kereszténynek regulájában vagy Krisztus urunk tanításában, hogy fegyverrel kell eretneket, törököt az mi hitűnkre hoznunk? Sehol bizonyára én azt fel nem találom, de találom azt, hogy békességesen, tűréssel, szenyvedéssel szenyvedjünk mindent. Az mi hitűnk más vért nem akar ontani, hanem az maga fiaéit az Isten dicsőségére.

De én igen messze menék a propositumrul (tárgyamtól). Nézze meg minden ember, már ha igazán volt-e religio ennek a hadnak célja, holott a vége országoknak nyeresége és accessiója (szerzése). Azonban meddig hussitákra a király hadakozék, az török eljárás dolgában, sok ezer lelket elvive fogságban. Sabácot megépíté, tudniaillik: Delirant Reges, plectunur Achivi (a királyok esztelenségéért a nép bűnhődik).

ENNEKUTÁNA AZ ESZTERGOMI ÉRSEK sok főurakkal, sok vármegyékkel az királytól elpártolkodék; királyt választának magoknak bolondában. Magahittül cselekedének, nem gondolván meg, hogy az a fej, aki koronát hordozott, nem könnyen fosztatik meg pártolkodással; de ők is a jó szerencsében és a király familiaritásában (jóindulatában) elbízták magokat. Az érsek, akinek a többinél okosabbnak kell vala lenni, megtébolyodék. Homo sanctus in sapientia manet sicut sol, nam stultus sicut luna mutatur. (A szent ember a bölcsességben állandó, mint a nap, mert csak a bolond változékony, mint a hold.) Ütet a király mint az atyját böcsülte, mint szent szerzetüt obszerválta (tisztetben tartotta), de ugyanaz vala az oka az ő tébolyodásának. Fortuna puem nimium fovet, stultum facit. (Akinek a szerencse igen kedvez, azt esztelenné teszi.)

A conspiratio (összeesküvés) király ellen nagy volt, és minden más szívet elijeszthetett volna a királyon kívül; ő csak egyedül kívánatos matériának gondolá az ő hallhatatlan nevének öregbülésére. Az magyarok Kazimir királynak fiát, ugyan azt is

Kazimért, az országba béhozák, magyar királynak nevezék; de az igaz király rámené és beszorítá Trencsinben minden hadastul ezt az éjszakai királyt, ahonnan a magyarok elállának a lengyelektül; az érseket szép szóval magához egyesíté a király és ígérrettel. Tudta, hogy a fősvénység fundálta a szívét és ambitio. Fumo saturentur qui fumo vescuntur. (Füsttel telnek meg, akik füsttel táplálkoznak.) Így csaknem egy szempillantásban minden, mind az a machina oda lőn. Köszönöm a király serénységének. A polgárháborúk megszüntetésére legjobb orvoszer a király jelenléte, mert ha a felség okossága legjobban meggyőz is, – a mindennapi tapasztalat bizonyítja – soha nem félnek jobban a lázadók, mint, ha azt hallják, hogy a király ragaszkodik a büntetésekhez. (Barth Gram.) Kazimir Lengyelországban szalada szégyenvallva, a hada nemsokára ugyanazzal a mocsokkal utána lézenge és szállankozék, kikből a polgár is eleget vere agyon. Így jár, ki községnek szavára indul. A község avagy a favor populi (a nép kegye) szintén olyan mint a tenger: néha zavaros, néha csendes, az mint a szelek engedik, nincs abban bizonyság. Pietro Maffei szavait referálok.

Azért itt a lengyel királynak értelmét megszólhatni, aki oly könnyen ezeknek a megháborodott uraknak szavára belé ereszti magát ebben a tengerben, akiből naufragium (hajótörés) nélkül ki nem mehete. Mátyás király pedig elvégezvén ennek a tragoediának első actusát és a többit, az utolsó jöve, az érseket nyakon kapatá s fogságban küldé: nem menthette meg a szenteséges character, holott inquinálta (bemocskolta) az árultatás. Elereszté végtére, de ő teli gyalázattal s haraggal hamar meghala...

ISMÉG FELTÁMADA LENGYEL KIRÁLY, a fiával Lászlóval, cseh királlyal, kik nagy országos két hadat összehozván, Braszlót megszállák. De a magyar király előbb, noha kevés népvel ugyan, jóval belé szálla, ahol sehol semmit nem tehetének néki csehek és lengyelek, ő pedig viszontag számtalan rabot fogata, úgy annyira, hogy elijedének a magyar szerencsétül, Lengyelországban lett károktól (Kinizsi Pál és Szapolyai István által) és az éhségtül: békességet kérenek tüle, oda engedvén néki Morvát, Silésiát, Lusátiát, és hogy csehországi királyság titulussal ő is éljen.

Méltó itt a király mesterséges vitézségén megállapodni, és elménkben vennünk, hogy miképpen tudá ő az alkalmas időket megválasztani minden állapotra és történetre. Ebben a hadban néki ereje nem vala, kivel szemben megharcolhatott volna, azért soha semmiképen ki nem hagyá magát venni a mezőre: eleget mesterkedék, hogy kicsalhassa, néha futásnak tettivel, néha bosszus kihivatallal, néha dücsöségnek képével, de ennek az okos hadviselőnek az vala az ő feltett célja, hogy az ellenséget onnan kiuntassa és kiéheztesse. Azért nem akara az ellenség tanácsán járni, sem az ő kedvéért s bosszuságáért bolondságot a maga igyekezetinek elfordításával cselekedni. Jut jól eszembe Fabius Maximus, jut ama másik római hadnagy, kit Pyrrhus király harcra ki akarván venni: Gyere ki egyem a mezőre, ha vitéz vagy: az vala

válasza: Sőt, ha te vagy vitéz, végy ki innen ellenemre, hogy ki-menjek a mezőre veled harcolni. Jut ismét Julius császár, akinél senki jobban nem tudta a hadiállapotokat s tanácsokat változtatni, mert néha, hol kellett, oly vakmerőn mégyen vala az ellenségre, néha, mikor ismét más szüksége volt, úgy besáncolta magát, senki ki nem vájhatta... Az mi szerencsétlen Lajos királyunk nem tudta azt a hadi mesterséget, sem az ő hadas azt tudja vala, hogy nincs a hadakozásban több mesterség az ütközetnél, azért most is só-hajtjuk akkori romlásunkat. Non licet in bello bis peccare. (Nem szabad a háboruban ugyanazt a hibát kétszer elkövetni.) Mátyás király ezért, mint akár melyik régi hadnagyok közül, tudá különböztetni a maga actióit (hadműveleteit): aminek mikor ideje volt, akkor vette elő.

Magyarországban lengyelekre mintegy vakmerő rájok mene, és rájok vitta Trencsént. Brasszóban ki nem mutatá mintegy félénk magát a mezőre; eleget nevetkezék és csúfolódék ellene az ellenség, de avval nem gondola; az ő igyekezetét véghez vivé okosan és emberül. Ismét más elmékedésünk is lehet ennek a hadnak folyásában, mert a király sok mesterséggel élt az ellenség ellen; untalan csatákat ereszte széllel a zsákmányosira, és avval úgy elfogyatá az ellenséget, hogy mind tornyok s mind tömlőcök rakva valának vele, egynehány ezer volt az: azért az ellenség ettől igen megfélemlék.

Második mestersége a királynak a *diversio* (figyelmet eltérítő hadművelet más hadszíntéren). Aki ezzel tud élni, bizony nagy hasznait veszi. Szapolyai István, Kinizsi Pál dulja vala Lengyelországot bízvást, senki nem vala oltalmazója; tudta jól az király, hogy az ilyen kárra és hirre az ellenség el fog menni hazája segítségére, aminthogy nem is hibáza, s ez kénszeríté őket békességet csinálni. Nem kell akárminémű kicsin dolgot maga eleiben venni, hanem derekast, mert ellenséged nem indul meg akárminémű kicsin kárért, főképpen ha az, amihez kezdett, nagyobb állapotú és érdemű.

Hannibal Olaszországban hozta a hadat rómaiak ellen, és senki onnan ki nem tudta vetni; Scipio viszont bémene Afrikában, sőt indítá hadát Carthago ellen, kit ők el nem állhatának, hanem Hannibált visszahívák. Azért minden hadnagy elhigyeje, hogy az *diversio* legmesterségesebb vitézség mindennél: aki okosan él avval, nem hibálhat.

Harmadik mestersége a királynak, hogy ő nem volt oly fel-fuvalkodott, hogy szégyenlette volna a jó szót és ajándékot osztani, akinek kellett, és noha nyert pöre volt már az ellenségnek annyi nyomorúságában, mindazonáltal ő sok szép ajándékokat küldé az ellenség táborában a főurakhoz, akivel magához kapcsolá szíveket azoknak, és azok osztán az két királynál jó prókatori valának az Mátyásnak, úgyhogy mindenképpen az ő kedvére szólának az királyoknál.

Negyedik *observatio* (észrevétel): miképpen a király, hogy annyival inkább kivesse az ellenségnek remenségét szívéből, nagy theatrumokat csináltata a város mellett, hol ő nagy vendégsége-

ket és táncokat szereztetett. Hihető, hogy nem a maga gyönyörködéséért, mert Mátyás király nem olyan természetű volt, hanem az ellenség bosszantására, aki éjjel-nappal láthatja vala ezt a vígasságot, holott ő éhezik s koplal vala. Azért az is használt a Mátyás inteniójára nem keveset, gondolván az ellenség, ha a magyarok ilyen könnyen jutnak a hadakozáshoz, vendégséggel s táncsal, meddig mi azokat kiuntatjuk, midnyájan éhel meghalunk addig...

Ötödször, lássuk a királynak serénységét. Mikor a három király békességesen összejöttek egymással való tractálásra, mely serényen viseli magát a mi királyunk; ötet sem a szép szó, sem harag, sem ijesztés ki nem tudá verni a maga praetensiójának (követeléseinek) elhagyásából, s noha mindenkinek megadja vala a becsületet felettébb is, ugyan a maga intenióját végbenvivé bátran: úgy annyira, hogy a Mátyás mind a két királytul sem fél vala, amazok pedig tartani kezdték volt már a háborúságos szivétül. Tanuljon ebből minden ember, ne fogjon lágyan senki a dolgában, hanem keze-lába legyen az aktiónak, akit ember cselekeszik, mert ha csak lassú és negédesen operál, semmi jutalmát nem vészi.

Qui timide petit, docet negare.

(Ki félve kér, megtagadni tanít.)

Hatodszor, méltó observálnunk azt is, hogy a Mátyás király megvendéglé a több királyokat. Mely nagy volt az ő providentiája (előrelátása), hogy oly méltóságosan tarthatta őket és királyi módra. Hihető, hogy még otthon is meggondolta ő eztet, és arra való készüllete is volt, és nem kellett akkor osztán kétfelé kapni, sem futkozni, keresvén a pohárszékeket, pohárokat és egyebet kölcsön másoktul. Azt írja a história, hogy semmi hujja nem volt a három király tartására való méltóságnak. Ezek mind méltóságra való grádicsok, akit Mátyás el nem mulatott, sem más király nem mulatja el, aki olyan léssen mint Mátyás.

Sabácot közép télen szállá meg a király, oly resolutioval: vagy ott meghal, vagy megveszi. Aki ilyen resolutióval megyen a hadban, nem jön szégyenvallással vissza. Harminc nap alatt megvevé stratagémával (hadicsellel); elmentté tette vala magát, de fele hadának ott marada titkon; a törökök nekiörülvén a király elmenetelének, pusztán hagyák az tulsó bástyákat, csak mind a király felé néztek, azért nekimenének tul ostromnak a magyarok; a király is visszatérvén, könnyen megvevék. Tanuljon itt minden kapitány az törökök szerencsétlenségén, ne hagyja el a vigyázást, az őrzést, ha elmegyen is az ellenség, ne járjon úgy, mint sabáciak és régen trójaiak a falóval. Mindenkor álnokságot kell gondolni az ellenségről, és így meg nem csalattatik. Turpe est dicere: nun putaram. (Csunya dolog azt mondani: nem hittem volna). Hogy télen szállotta meg Sabácot, a sincs mysterium (rejtett ok) nélkül; tudniillik tudta jól, hogy akkor a török össze nem gyülekezik, nem is mehet könnyen segítségére; jó azért oly időt választani a vitézkedésre, az kit az ellenség megsem gondolna és néki alkalmatlan.

AZ KIRÁLY MEGHÁZASODÉK, neapolisi királynak leányát, Beatrixet, hozatá el magának...

Véghezvivén a király a házasságot, nem nyughatik, de a német császárra való bosszuság annyira eltöltötte vala a szüvét, hogy magával sem birhata. Mesterkedék ugyan Bonfinius előszámlálni az okait ennek a háboruságnak, de maga is megvallja, hogy hívságosan. Azt mondja a bölcsesség: *Coelum sursum, terra deorsum, cor autem Regis inscrutabile.* (Az ég magas, a föld alacsony, a királyok szíve pedig kifürkészhetetlen.) Ki lész tehát a ki által láthatja annak okait, hogy sem ez a dicsőségre termett király, tudván, hogy méltóbb hadakozása lehetne a török pogány ellen, sőt inkább szükséges, mégis hátrahagyván aztat, sőt elszenyvedvén a nagy károkat, kiket a hadakozások alatt Ali bég Dalmatiában tett, húszezer embert belőle elvivén, ismét más had Szegedéig rabolván az országot, harmincezer lelket vivének el; mégis inkább mene a német császárra. Hihető bizony, hogy nem kicsin ok volt, sem pedig egy, mert valmint a nagy hajókat nem evedzhetik evedzővel, szintén úgy a nagy országos dolgok nem indulhatnak egy okkal, hanem sokkal...

Méltó elmélkednünk és megállapodnunk egy kevéssé a király tanácskozásán: hogyha jó-e Ausztriára menni haddal avagy nem. Báthori István nem javallá, sőt éppen ellenkező sententiát (véleményt) ada erre a hadakozásra, sok jó okokat előállatván, kik között egy méltó gondolkodásra. Így mond vala: Ha Ausztriát elfoglalod, – hiszen a Corvin vitézségnek és szerencsének semmi sem állhat ellent, – hidd el nekem, ritkán, igen ritkán fog téged látni Magyarországod, özvegyként el lesz hagyatva, és amaz fog gyarapodni; bár hamis jós lennék, el fogják ragadni urunkat és királyunkat az osztrákok. Igazán nagy punctum (ok) és nem tudom mi módon felelhetni meg neki, mert kettő a consequentiája. Egyik: az ország király távollétével megkárosodik és árvájul marad, másik: hogy a király Bécsben lakván, ellágyul természetében és megtompul vitézségében, mint Hannibál Capuában, Nagy Sándor Babyioniában. De ezeket a nagy okokat a király kívánsága, a világbíró császár ellen hadakozni, kicsinné tette és semmivé.

Meghallá azért a többi urak ítéletét is, kik között Kinizsi Pál ellentmonda Báthori Istvánnak, és refutálá (megcáfolta) okait, csak a maga vitéz bátorságától viseltetvén és nagy szívéből. Itt azt kell mondanom, hogy egy mélységes tanácskozásban nem jó a vakmerő szívű embereket hallani, mert az bizonyos, hogy ők soha nem fognak mondani, hogy ne, hanem mindenkor: neki. Maga a tanácskozásban nem úgy kell. *Lingua in consilio valet, in certamine dextra.* (A tanácsban a nyelv, a harcban a kar számít.) De mindazonáltal egy ilyen bátor szavú és szívű ember, mint Kinizsi Pál, ha szólhat tanácsban, a többit is a maga sententiájára hozhatja könnyen, a jó okoknak veszedelmes elbomlásával.

A király legutolsó volt a maga sententia mondásában. Én azt nem javallom, hogy a király a maga voxát (szavát) kimondja a tanácsban, mert ha legelőször szól, bizonyosan senki utána a tanácsban ellenkezőt nem mond, ha utólszor, úgy is a maga voxára

kényszeríti tért azokat is, kik először szólottak. Legjobb tehát, hallgassa meg mindnyájokat, és figyelmesen szenvedje pro et contra való disputatiokat (vitatkozást), ne concludáljon (határozon) ott semmit, hanem magába tartsa a conclusiot; amikor akarja, akkor tegye világosságra a maga szándékját: így az ő tanácsának is meg marad libertása (szabad elhatározása), a végezetnek sem hi-resedik el végezése, amint szokott más tanácskozásokban lenni.

Rámene azért a király Ausztriára, és azt erősen megrablá, sok városokat benne megveve. Bécszet megszállá, és ha hamar követek a császártól nagy alázatossággal, hízkelkedéssel, ígéretekkel el nem érkeztek volna, odalett volna akkor az egész Ausztria. De király azoktól megenyhődék, végeze a követekkel, hogy bizonyos terminusra, bizonyos summa pénzt a császár neki letegyen, addig a király a megvett városokat birná, a császár a koronát és praetensióját eleresztené (igényéről lemondana). Így azért meglén ismét az szövetség; a király itt is megmutatta nagy magnanimitását (nagylelkűségét,) mert noha nem vala a végezésben az, ugyan a császárnak a megvett városokat visszaadá, és Ausztriát épen visszaereszté.

Az király a császárt úgy mint fegyverrel meggyőzé, úgy királyi méltóságos generositással (bőkezűséggel) is akará. De a császár hamissággal felele neki, az ígéretekben semmit meg nem állá: ez lén osztán méltóbb bosszujá a királynak az elsőnél, ki-vel magára a császár bút, veszedelmet és gyalázatot hozá.

DE VELENCÉSEK IS a szokott adójokat meg nem adák, sem a pápa; kin az király megháborodék s észbe kezdé magát venni, hogy a keresztyén fejedelmek, akik az ő paizsa alatt ülnek vala békességben, el akarják vala hadni, csak magát a török hatalmasága ellen. Azért a király is másképpen gondolkodék, és ő is elhagyá Dalmatiának ortalját, hanem csak a maga határait őrzé: velencések magoknak maradának. (Tehát az illyr határokról, melyeket a városokban szétszótott őrseregekkel védett, csapatait a költségek terhes volta és az olaszok részvétlensége és fősvénysége miatt visszahívta és csak a saját tartományait biztosította.) Bonfinius szavait repetáltam. De megadák az árát velencések, mert oly két csapással megnyomorítá őket a török, hogy soha olyan nyavalyájok azelőtt nem volt. Itt volna helyem és alkalmatosságom, hogy invecatívákat (szemrehányásokat) csinálhatnék a keresztyén fejedelmekre, hogy Magyarország s annak elpusztulását mindenkor úgy negligálták (elhanyagolták), holott az volt kapuja és grádicsa a török veszedelemnek; de ők egymásra kis bosszuságért is inkább hadakozának.

Bella geri placuit nullos habitura triumphos (inkább viseltek ők hadat, bár az semmi dicsőséget nem ígért) hogysem a szomszéd háznak tüzet oltották volna el. De az Isten őket megverte és vakította. Jupiter quem perdere vult, demontat (akit Jupiter el akar veszteni, annak esztét veszi). Látja most mind az egész világ, hogy a magyar nyavalyája nemcsak magáé, hanem közönséges, holott a török rá jöhet Bécsre, mikor akarja, rá velencések or-

szágára, mikor szereti. Cyprus oda van, Candia halódik; mit fogsz azután mondani, Sicilia, hozzá, talám nem juthat neked ebben a tűzben? Ne neved bár, Olaszország... Ezt mindazonáltal meg akarom mondani, kit a Bonfinius mond, hogyha a német császár a magyar nemzettel olyan módon Mátyás király alatt törökre egyenlőképpen ment volna, bizony általűzték volna a tengeren...

MÁTYÁS KIRÁLY CSEHORSZÁGI KIRÁLYVAL újabb szövetséget szerze, nem akará sok ellenséggel magát megterhelni feltőbb. Nem ravasz, hanem bölcs a török proverbiumja (közmondás): ha tiz ellenséged van, a kilencel békélj meg, a tizedikkel hadakozzál. Mátyás királynak más nagyobb ellenséggel való hadakozásra gondja volt, azért szövetséget szerze egygel, hogy szabadabb legyen az másikkal. Az király azért nem szenyvedheté tovább a római császár hitetlenségét és szavának meg nem állását, holott kit ígérték vala a követei, semmit sem állá meg benne; igen nagy készülettel lén reá és Ausztriára, s maga akara magának executiót (végrehajtást) tenni vitéz kardjával. De azonban a török császár is, mint az ólálkodó éhfarkas, látván a királynak messze voltát, Sléziában való hosszú gyűléseit, rá küldé országára és azt igen megraboltatá és dulatá, harmincezer lelket belőle elvive. Nossza most, magyar király, megválík állandó szíved, helyen van-e bátorságod: két világbíró császár ellenséged, elég volna egy is, hogy elnyelne. Tudniillik a Hercules nem vétetett istenek számában, meddig a sokfejű hydrával meg nem harcola: így az mi dicsőséges királyunk is, míg a két császár erejét egyszersmind meg nem próbálá, nem nyughaték meg. Az ő élete merő bátorság volt, és minden gondolatja vitézség, az ő elméjében és szájában mindenkor ama híres római generálisnak szava vala: *Audendo agendoque res hungara crevit, non segnibus consiliis, quae timidi cauta vocant.* (Merészség és tevékenység emelte fel a magyar ügyet, nem pedig meddő tanácsok, miket az aggodalmaskodók óvatosságnak neveznek.) Utána indula a töröknek, Jai cáig üzé, de el nem érheté, hanem kiválogata tizenhatezer lovast, akik visszanyerék a praedát. Verbaszint Bosznában megvevék és sok számtalant a törökben levágának. Így állá azért boszut a király egy császáron. A másikkal mit csinála osztán, im megmondom.

Nagy kéntelenségét, írja Bonfinius, a királynak német császár ellen való hadakozására, csaknem üstökén fogva vontatott reá, holott önéki mind okai mind kedve nagyobb volt a török ellen való harcolásra, de a császár minden igyekezetiben meggátolá; és mikor legutolszor a török had után ment volna a király, és azokat megveré Bosznában, azonban a császár Győr felé küldé hadait, és az országot erősen pusztítottá, és máskor is, valamint akara a király cselekedni, mindjárt amaz hátul megüté az országot. Azért által akara esni rajta, és elvetni az kockát avagy hatra, avagy vakra. Azért a király megszállá Hainburgot, kit megveve, azután renddel az ausztriai városokat, kik mind fejet hajtának neki. Végre Bécsset, a császári lakóhelt elvoná tüle...

Nem hgya királynak sokáig ebben a hadakozásban is a tö-

rök nyugodalmat, mert Erdélyt keményen rablá Ali bég; és noha személye szerint nem lehet ottan, az ő szerencséje ugyan el nem hagyá, mert Báthori István és Kinizsi Pál ott megharcolának a törökkel, és vesztéig verék. Másodszor ismét ugyan Kinizsi Pál és Dóczi Péter máshun megverék a törököt Magyarországbán. Horvátországban harmadszor ama nagy emlékezetű Wuk deszpot és Bernardi Frankopán. És nemcsak Magyarországot tölté meg dicsőséggel ennek valahova mégyen a királynak fátumja, hanem a magyar szablyája mindenütt dicséretet és jó hirt-nevet hagyta. Szintén Neapolis országra is ada segítséget király az ipának török ellen, oda küldé Magyar Balázst kétezer magyarral, az ki Hidiruntumot a töröknek kezéből gyorsan kicsapá. Így azért a király hadakozék a két császár ellen egyenlő szerencséjével és készséggel.

Observálok a többi között a Bécs megszállásában, hogy a király felettébb nagy bátorságagal, de még nagyobb veszedelemmel személye személye szerint forgolódott a bástyáknak kerülésében és megvizsgálásában. Az ilyen vakmerőség hadi fővezérekben nem kívánatos, s nem is dicséretes; egy puska pattanás elrontja életével az egész hadának, s országának szerencséjét; azért nem a királyok tisztí az, noha a maga népének bátorítására mutathat ugyan néha több confidentiát (önbizalmat) is, hogysem vagyon...

Ebben a hadakozásban a király, noha ilyen nagy gondjai valának, semmit el nem mulata, aki csudára méltó, aki országának megmaradására való lett volna avagy ékesítésére. Mert lengyel királyt, kinek alattvalói az országban tolvajságokkal háborgatják vala a földet, megfenyegeté és megijeszté, úgy hogy elég volt néki az. Az törököt nagy csapásokkal egy néhány ízben megrontá; az csehekkkel megbékéle az országon kívül. Belül pedig nem számolom az épületeket széllel az országban, nem a nagy költségeit, az sok számtalan idegen emberekre való gondviselését, követeknek becsületes tartását, mert ez haszontalan volna kicsiny írásban foglalni, hanem országának securitására nézendő dolgokat considerálok: úgy mint, tiszteknek érdemes distributióját (adományozását), törvényeknek fundatióját (alkotását), városoknak erősítését, nemzetének fényesülését és az barbariesnek (műveletlenségnek) elromlását, igazságnak mindenütt administratióját (igazságszolgáltatást.) Ezek a dolgok nem minden királyoknak adatnak, és legfőképpen azoknak soha sem, akik a magok országát s alattvaló nemzetét nem tiszta szívből szeretik és nem gyönyörködnek benne, mint Mátyás király...

HADI TUDOMÁNYÁT és militaris disciplináját aki tudni akarja ennek a királynak, olvassa meg Bonfiniust; én itt többet nem mondok, hanem csak azt, hogy a királyokban semminémű mesterség nem oly szükséges, mint bene imperare, jól parancsolni: ha ezt a mesterséget tudja, mindent tud. Így a hadi generálisokban is ez a mesterség elegendő, ha semmi többet nem tudnak is: qui bene imperat, bene obeditur, (Aki jól parancsol, annak jól engedelmeskednek). A disciplina militaris abban áll, tudni miből áll az, és tudni parancsolni a szerint.

Másik punctumot itt azt considerálok, hogy soha Mátyás király oly dolgokat végben nem vitt volna, ha ő rendtartást magában nem csinált volna és disciplinát; az nélkül a had nem had, hanem confusio. Mi magyarok bizony már azt sem tudjuk, micsoda a disciplina, mi az oka, hogy megholt Mátyás király. Továbbá azt írják az krónikák, hogy Mátyás király halála előtt csaknem az egész Ázsia és Európabeli fejedelmektől vala követség nála, kik mind barátságot és békességet kérének tüle...

De szintén úgy nem örülhete sokáig neki, mint Nagy Sándor, az kinél az egész világi követek harmad nappal halála előtt összegyülének. Így van ez világi dicsőség, így benne való reménység; mikor az üveg legfényesebb, eltörik. Mindazonáltal ez a szomorú gondolat a nagyszívű embereket a jó cselekedettül el nem ijesztheti, és senki méltán életének rövidegéről nem panaszkodhatik; mert noha nem sok, holott azokban sokat a gyermekség, sokat betegség, sokat az éjszaka haszontalanul elvon, mindazonáltal az a kevés esztendő, aki feljül marad, elégséges sok és szép dolgoknak véghezvitelére.

...Ilyen állapotjában azért meghala a vitéz Mátyás király, kinek sok csudálói, kevés követői voltak, maradának. Bizvást boldog életűnek mondhatjuk, kinek ennyi testi és lelki jókat és szerencsét az Isten ada. Holott nemzetsége minden familiánál régiebb vala, Corvinusoktul. Szerencséje minden világi akkorbéli királyoknak szerencsését meghaladá, élete sem hosszú, sem rövid, mert annyi dolgot víve véghez, két császárt, két királt megzabolázhata, velencei respublicát adóztatá, és az egész világot jó hírével-nevével betölté. Nem hosszú, mert ő sok betegséget nem látá, az ki együtt (jár) a vénséggel, az mint mondják: Time senectutem, non enim venit sola (félj az öregségtül, mert nem jön egyedül); az ifjaknak contempusából (megvetéséből) nem juta, amint a vén emberek szoktak testi és lelki erőtlenségek miatt ifjaknak csak unalomul lenni... És nem látá szerencséjének változását gonoszabbra, mit minden lát, aki sokáig él. Minden szerencsétlenséget a Fatum az ő életében megtarta és gátolta, hogy annál nagyobb veszedelemmel országunkra ereszthesse holta után. Amint meg is lén, s bizony csaknem errül a királyrul mondhatnánk: Vagy sohasem születél volna, vagy örökké kellett volna élned.

ILYEN VALA AZÉRT MÁTYÁS KIRÁLY melynek emlékezete örökéig lészen a magyaroknál és kívánsága ennek a vitéz hollónak. Saskeselyüket kergetett, és azoknál magasabban járt vitézséggel, serénységgel, untalan szorgalmatos fáradtsággal. Őt senki meg nem győzte, az ő udvara Mars oskolája volt, az ő tekintete oroszliánt hasonlított, az ő állandósága és hadi tudománya mindent meghaladott, az ő jóságáért a föld jól termett, az Isten reánk kegyelmesen nézett, és az egész ország-világ előtt tündöklő volt.

ZRINYI MIKLÓS